

ՃԵՄԱՐԱՆ Մ. ԱԹՈՌՈՅ

Դեկտ. 15-ին ձեմարանի բախում հանդիսով բացուեց Դամառ Քաթիպայի արձանը, որ կանգնած է Հ. Նախիջևանցի յայտնի վաճառական պ. Ա. Պողոսեանի ծախքով և քանդակագործ պ. Տէր Մարութեանի աշխատութեամբ՝ որի բուն օրինակը գտնուում է հանդուցեալ բանաստեղծի գերեզմանի վերայ, Ն. Նախիջևանի ս. Խաչ վանքում: Այդ օրը պատարագից յետոյ հոգեհանգիստ կատարուեց Մ. Տաճարում հանդուցեալ բանաստեղծի համար. ապա Մ. Աթոռի միաբանութիւնը, ձեմարանի ուսուցչական խումբն ու աշակերտներ և բաւական ստուար բազմութիւն, որի մէջ կային նաև Երևանից եկած ներկայացուցիչներ ու հանդիսականներ՝ դիմեցին դէպի ձեմարանի բակը և շրջապատեցին արձանը: ձեմարանի երգեցիկ խումբը երգեց քառաձայն ներդաշնակութեամբ «Տէր կեցո՛» օրհներգը, ապա բացուեց արձանը, կարգացուեց կարճ աղօթք և «Հոգւոց» ասուեցաւ. և որովհետեւ դրսի ցուրտ օդի մէջ ոչ աշակերտները կարող էին շատ երգել և ոչ բազմութիւնը երկար կանգնել՝ ներկայ եղողները հրաւիրուեցան ձեմարանի հանդիսարան, հանդէսն այնտեղ շարունակելու:

Արձանը ձեմարանի բախում կանգնելու համար պ. Ա. Պողոսեան ամիսներ առաջ թոյլտուութիւն էր լոնդրել Դեր, Յուսիկ եպիսկոպոսի միջոցաւ Վեհափառ Հայրապետից, և նորին Սրբութիւնը հաճութեամբ ընդունելով նորա խընդիրը՝ պատուիրել էր մեզ պ. Տէր Մարութեանի հետ տեղ որոշել: Ապա ստացուել էր կիսարձանը ձեմ.ի Վարչութեան անունով: Մի քանի շաբաթ յետոյ եկել էր պ. Տէր Մարութեան, պատրաստել էր պատուանդանը և կիսարձանը դրել իւր տեղում: Վերջապէս յիշեալ ամսաթուից երկու օր առաջ ներկայացել էր պ. Ա. Պողոսեան և ցանկութիւն յայտնել, որ արձանի բացումը տեղի ունենայ կիւրակէ օր իւր ներկայութեամբ: Բնականաբար ձեմարանի ներկայ Վարչութիւնը, որ իւր դիւանում ոչ մի պաշտօնական

գրութիւն չունի այս արձանի վերաբերեալ և աւելի կողմնակի հանդիսատես էր եղել մինչև այդ ժամանակ կատարուած աշխատութիւններին՝ չէր կարող երկու օրուայ մէջ փառահեղ հանդէսներ պատրաստել, մանաւանդ որ սկզբում տատանուում էր՝ պէտք էր արդեօք Վեհափառ Հայրապետի մօտալուռ դալստեան սպասել, որ արդէն ճանապարհի վերայ էր Մ. Աթոռ վերադառնալու համար, թէ պ. Պօղոսեանի ցանկութիւնը յարգելով (որին անյետաձգելի առևտրական գործեր շտապեցնում էին), դիմել, թոյլտուութիւն ստանալ և կիւրակէ կատարել բացման հանդէսը։ Այնուամենայնիւ յաջողուել էր այնպիսի մի ընտանեկան համեստ և ամփոփ հանդէս կազմել, որ թէ պ. Նուիրատուն և թէ հանդիսականները շատ գոհ սրտով հեռացան—բացի մի քանի հրապարակախօսներէց։

Չենք հասկանում, ինչ տարօրինակ մօլութիւն է ստիպում այդպիսիներին անպատճառ մութ գոյներով նկարել ամէն բան, որ կատարուում է ու իջմիածնի մէջ և նորա ճեմարանի յարկի տակ։ Կուղէինք իմանալ՝ երբ և որտեղ, խօսքով կամ գրչով, Դամառ-Քաթիկոսայի գործունէութիւնն ու գրական արժանիքն աւելի գեղեցիկ, աւելի պարզ, աւելի խորիմաստ ու բաղմակողմանի գնահատութիւն է գտել, քան այն մի քանի տող բանաստեղծութեան մէջ, որ կարդաց այդ հանդիսին պ. Յ. Յովհաննիսեան։ Արդեօք շատ հանդէսներում այնպէս անպաճոյճ, բայց ջերմ և ամէնքին հասկանալի խօսքեր են խօսում, ինչպէս խօսեց և պ. Ս. Պօղոսեանից ձեմարանի ստացած արտաքոյ կարգի նուէրի նշանակութիւնը բացատրեց տեսուչ պ. Կ. Կոստանեան։ Ե՞րբ պէտք է վերջ տրուի այնպիսի անհամութիւններին, ինչպիսին է՝ փառաբանել բանաստեղծին, որի միակ փափազն է եղել ու իջմիածնում թաղուել, և «տիրացու» ու նման մակդիրներով անարգել նոցա, որոնք կհամարձակուեն մատնանիշ անել այդ փափազի վերայ և նշանակութիւնը բացատրել։ Ե՞րբ պէտք է վերջ տրուի այն երգիծական անմտութեան,

որով խանութի դորձակատարը հայերէնի դասեր է տալիս քսան և հինգ տարուայ հայերէն լեզուի և հայերէն դպրութեան հմտագոյն ուսուցչին, — այն ցանցաւ ժողովը դասիրութեան վերջապէս, որով հրաւիրում են ամբոխին կոտրատել ազգային դպրոցի դռներն ու լուսամուտները, երբ երեք հարիւր հոգի հազիւ տեղաւորող դահլիճի մէջ չեն կարողանում երեք հազար հոգու համար տեղ անել: — Լաւ էր, որ դռնէ Հ. Կոմիտասի երկու օրուայ մէջ թէ քառաձայն եղանակած և թէ երգել տուած «Հիմի էլ լուենք»-ին ու այլ երգերին հաւանել էին, առանց յիշելու ի հարկէ, թէ քանի հանդէսներում այդիսի երգեցողութիւն են լսել:

Արձանի բացման միջոցին պատկներ դրին՝ ձեմարանի աշակերտները թարմ կանաչից և ծաղիկներից, «Երևանի երիտասարդութիւն», «Երևանի մի խումբ յարգողներ», «Երևանի աշակերտներ և աշակերտուհիներ» և «Երևանի հայուհիներ» արուեստական ծաղիկներից. Վանեցի Տէր Արիստակէսեան եղբայրներ՝ արծաթից, իրենց սեփական ճարտարարուեստ դորձ: Արձանը գտնուում է ձեմարանի հիւսիսային բակում, երեսը դէպի Մ. Տաճար դարձրած, և պատուանդանի վերայ դրոշմած է բանաստեղծի «կտակը».

«Կեանքիս մէջ մի հատ սին փառք ունեցայ,

«Ս. Էջմիածնում թաղուել ցանկացայ.

«Սիրական իմ ազգ, թէ Աստուած սիրես,

«Այս իմ մի հատիկ իղձս կատարես:

Ստորև փորագրուած են ծննդեան (1830 նոյեմբեր 8) և մահուան (1892 օգոստոս 22) թուականները. ապա մի փոքրիկ պղնձէ տախտակի վերայ նուիրողի անունը. Կիսարձանը բրոնզեայ է՝ յաջողուած դորձ. պատուանդանը՝ տեղական կարմրաւուն քարից:

Կ. Վ.

† Դեկտեմբերի 17-ի երեկոն ս. Էջմիածնի ձեմարանի համար ծանր և ամենատխուր ժամերից էր: Անսպասելի կերպով նա զրկուեցաւ իւր երիտասարդ մի ուսուցչից՝ իւր մի թարմ ոյժից. մահուան անգութ մանգաղը կտրեց Վահան Նալբանդեանի կեանքի թէլը՝ ոգևորուած գործունէութեան հէնց այն միջոցին, երբ ուսուցիչ և աշակերտ առանձին սիրով և յուսով նայում էին դէպի այդ աշխատաւոր մշակը, դէպի նրա գեղեցիկ գաղափարը՝ սպասում էին նորա համեստ, անվերջ աշխատանքի գեղեցկագոյն պտուղներին:

Կարճատե հիւանդութիւնը բաւական եղաւ մահուան վերջ հասցնելու կեանքի մատաղ զինուորին և նա դեկտեմբերի 17-ին երեկոյեան յանկարծակի փակեց իւր աչքերը յաւիտեան: Մաքուր և անարատ որպէս բիւրեղ, ժրջան որպէս մեղու և լուրջ որպէս ծերունի՝ նա այս բոլորիս կանգնած է աչքիս առաջ իւր թալկադէմ, բայց դրաւիչ դէմքով: Աչքիս առաջ է նորա դին իւր կիսաբաց աչքերով և կիսաբաց բերանով, որի շրթանց վերայ հանգել էր վերջին խօսքը, որը կարծես չէր կարողացել՝ ժամանակ չէր ունեցել աւարտելու, և այժմ՝ ճշգնում էր արտասանել: Օ՛, նա ճիշտ է ձայն չհանեց, ձեռք չը մեկնեց և մերը սեխմելով մնաք բարև չասաց, բայց նորա հանգած աչքերն ու անբարբառ դէմքն աւելի ուժեղ կերպով խօսեցին մեր սրտի և յիշողութեան հետ:

Վահան Նալբանդեանը բնիկ Վանեցի էր, ծնուած 1876-ին, Տփլիսի գաղթած 1888-ին, երբ և մտել էր Ներսիսեան դպրանոց: Աւարտելուց յետոյ Վեհափառ Հայրապետի հրամանաւ նա նպաստ ստացաւ Քամոյեան եկեղեցուց և գնաց Գերմանիա՝ իւր ուսումը շարունակելու: Այնտեղից փիլ. դոքտորի աստիճանով և լուրջ պատրաստութեամբ վերադարձաւ 1901 թուին՝ իւր ժողովուրդի վերածնութեան գործին ծառայելու բուռն տենչանքով: 1902 թուի սեպտեմբերին ուսուցիչ հրաւիրուեցաւ ձեմարան, կարճ ժամանակում համակրութիւն վաստակեց, և դեռ գործունէութեան առաջին քայլափոխի վերայ կնքեց

այսպէս իւր մահկանացուն, 27 տարեկան հասակում: Թաղմանը մասնակցում էին բոլոր միաբաններն ու ճեմարանը իւր ամբողջ կազմով: Տփլիսից եկել էին մայրն ու քոյրը պ. Մամաջանի հետ: 19-ին տեղի ունեցաւ թաղումը ս. Գայանէի վանքում: Պատարագին Տ. Կորիւն վարդապետը զգացուած դամբանական խօսեց, ճեմարանի բարձր դասարանների աշակերտներից մէկը իւր մի սրտաբուխ ոտանաւորը կարդաց տաճարում և մի ուրիշը խօսեց գերեզմանի վերայ, որ փորած էր տաճարի հիւս. կողմում՝ Ստ. Պալասանեանի և Վ. Աբովեանի գերեզմաններին մօտ:

Դագաղի վերայ դրուած էին երեք պսակ ճեմարանի կողմից՝ ուսուցչական խմբից, ուսանողներից և աշակերտներից առանձին առանձին, երկու պսակ հայրենակիցներից և մի պսակ պ. Մամաջանից: Երեւակայել պէտք է յուսահատ մօր և քրոջ վիշտն այն պաղ հողաթմբի առաջ, որի տակ հանդչում էր սիրասուն Վահան Նալբանդեանը: Բնութիւնը շտապեց կարծես ծածկել անսպասելի կորուստը. երկու օրից յետոյ թարմ գերեզմանը ծածկուեց ձիւնի սպիտակ սաւանով: Բայց հանգուցեալը հեշտ մոռացուող դէմքերից չէ և կապրի իւր բարեկամների սրտերում քանի նրանք բաբախում են—հանգիստ ոսկորներիդ վաղաթառամ ծաղիկ, թող մեր ջերմ արցունքները ցօղեն այն հողն ու դամբարանը, որը ծնաւ և ընդգրկեց քեզ: Թող Արարիչը սփոփէ վշտացած սրտերն և մարդակարօտ հայ անդաստանին բազմաթիւ Նալբանդեաններ պարգևէ:

Ե. ծ. վ. Մ.

ԱՍՏՈՒԱՅԱՏՈՒՐ Վ. ՏԷՐ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

Անցեալ օգոստոսի 18-ին մի խումբ մարդիկ Գեղաբէկից Զարեքայ անապատ գալով՝ անյայտ չարագործների